

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

Bu tarixi dastana görə Şu e.ə. IV əsrdə yaşamış Saka türk hökmdarıdır və İsgəndər Orta Asiyaya (Türküstan) hücum etdiyi zaman türk ordularına başçılıq etmişdir. Bu dastan XI əsrə qədər ağızdan-ağıza və dildən-dilə keçərək Mahmud Kaşğari tərəfindən "Divani Lügət-it Türk" də yazıya alınmışdır. Mahmud Kaşğarinin yazısı ilə ədəbiyyata keçmişdir. Mahmud Kaşğari dastanı əsərinin "Türkmən" hissəsində, qeyd edilən türk boyuna nə üçün bu adın verildiyini açıqlamaq üçün anladır. Ərəbcə yazdığı bu dastan parçasında Böyük İsgəndərin adı ərəblərin dediyi kimi "Zülqərneyn" kimi göstərilir.

Şu gənc, amma qüdrətli bir hökmdardır. Paytaxt olan Balasaqunda möhtəşəm sarayında oturur, dörd bucaqdan gələn elçiləri dəyərli hədiyyələrlə qəbul edir, ölkəsini güclü ordusu ilə qoruyur, elmlə köməkçiləri ilə dövləti idarə edirdi. Sarayının önündə ordu bəylərindən gündə 360 növbətçi dururdu. Paytaxtı yanında böyük "Şu" qalasını o tikdirmişdi.

Bu dastana görə İsgəndər ordusu ilə Orta Asiyaya (Türküstana) gələndə Şu ordusu ordusu ilə birdən-birə Çin-Uyğur tərəfinə getmiş, lakin bunlardan 22 nəfər ailələri ilə birlikdə getmək üçün heyvan tapa bilmədiklərindən, o gecə orada qalmışdılar. Ertəsi gün piyada getmək və ya olduqları yerdə qalmaq üçün danışırkən, yanlarına daha iki nəfər gəlmiş, bu 22 nəfər təzə gələnlərə İsgəndərin gələcəyini xəbər verərək, getmək təklifi vermişdilər. O iki nəfər təklifə belə cavab demişdilər: "Ərlər, İsgəndər gəlib keçici adamdır, bu yerdə qalmaz, biz isə yurdumuzda qalırıq". O zaman o 22 nəfər qəzəblənib, o iki nəfərə "Qal ac!" deyib getmişdilər. Sonra bu iki nəfərin nəslinə qalac və ya xalac deyilmişdir.

"Divani Lügət-it Türk"də yer alan Şu dastanının məzmunu belədir:

İsgəndər Səmərqəndi keçib türklərin ellərini almağa gedirdi. Xaqan Şu Balasaqun yaxınlığındakı qalasında bir şey etmədən oturur, kimsəyə bir şey söyləməirdi. Savaşa da hazırlıq görmürdü. Bəylər xaqanın hüzuruna gəlib sordular: "İsgəndər yaxınlaşdı, onunla

savaşaçağıq mı, buyruğun nədir? "

Bəylərin bildiyini xaqan bilməmiş deyildi. Amma xaqanın bildiyini bəylər bilmirdilər. O, 40 nəfər seçmə ordu komandanını önçü olaraq Hüçənd çayı kənarlarına göndərmişdi. Bunlar gizlicə getdikləri üçün bəylərin xəbəri olmamışdı. Xaqan əsl xəbəri onlardan gözləyirdi. Onun üçün könlü rahatdı və bəylərin sorğusunu anlamadığını göstərdi. O indi gümüş hovuzunda üzən qazları, ördəkləri seyr edirdi. Bu səyar gümüş hovuzunu hər

Şu xaqan sabah olunca uyğun gördüyü bir düzlükdə "Dur" əmrini verdi. Orada çadırlar quruldu və ordu düzənə töküldü. Şu və ordusu gecələyən yerə hərəkət etdiyi zaman 22 kişi minik tapmadıqları üçün olduqları yerdə ailələriylə birlikdə qalmışdılar. Bunların arasında Kınık, Yıva, Eymür və başqaları vardı ki, Oğuz boyları bunlardan törəyəcəkdi.

İsgəndər gəldi. O, 22 kişini görünce bunların uzun saçlı, türk qıyafətli olduqlarını anlayınca kimsədən məlumat almadan "Türke

yerde Şunun ordusu ilə İsgəndərin ordusu savaşmışdılar. İsgəndərin ordusu ilə vuruşmaq üçün ayrılanların hamısı gənçdi. Bunu gören baş vəzir Xaqana belə dedi: "Xaqanım, İsgəndərlə vuruşmaq üçün gəncləri ayırdın. Onların yanına savaş təcrübəsi olan yaşlı biri də olsa yaxşı olar". Xaqan yaşlı adama məxsus tərdə hərəkət etdi. Gənclərə bir ahıl da göndərildi.

İsgəndər də bir zərbə dəstəsi göndərmişdi. Türklər bir gecə basqın edərək İsgəndərin bu dəstəsini dağıtdılar. Bu vuruşmada bir

Oraya bir də tilsim qoydu ki, bu tilsimə görə onu kimsə aşib keçməz. Leyləklər belə şəhərin qarşısına qədər gəlib, lakin onu keçə bilməzlər. Bu tilsim bu günə qədər gəlib çatmışdır. "Şu" və ya "Su dastanı" yeni zamanda "Saka dastanı" deməkdir.

Şu dastanı e.ə.331-e.ə.323 Makedoniyalı İsgəndərin Asiya padşahı özünü elan edərək başladığı hərbi səfərlərlə bağlıdır. Bu dövrdə Saka (İskit) hökmdarı Şu adlı xaqan idi. Şu xaqan Saka (İskit) dövlətini can və mal itkisi ol-

Şu (Saka) Dastanı

getdiyi yerə götürür, qonaq qaldığı yerdə su ilə doldurur, quşları, ördəkləri üzdürürdü. Bəylərin üzünə baxmadan hovuzdakı qazları, ördəkləri göstərdi və: "Bunlara baxın nə gözəl üzür, nə gözəl görünürlər, deyilmi?" dedi. Bəylər çaşmış qaldılar. Ürəklərinə od düşdü. Xaqanın savaşmaq, yaxud geri çəkilmək üçün tədbir görmədiyini sanıb çox üzüldülər.

O əsnada İsgəndər Hüçənd çayını keçmişdi. Xaqan Şunun adamları gizli bir xəbərçi ilə hadisəni bildirdilər. Buna görə Şu davullar çaldıraraq hərəkət ediləcəyini duyurdu. Bu da çaşqınlıq yaratdı. Tələsik hərəkət əmri verildiyi üçün hər kəs tapa bildiyi ata mindi, ala bildiyi əşyanı aldı və gecə yarısı yola düşdülər.

bənzəyir" bunlar dedi. O gündən sonra bunlara türkcədəki söylənişlə türkmən deyildi. Türkmənlər əslində 24 boydur. Qalac boyu olan iki boy bəzi cəhətlərlə onlardan ayrılmışdılar. Bu iki boy onlardan sayılmır. Türkmənlərin əsl buradan qalib.

Türkmənlər Şu xaqanın ardınca getməyib yurdlarında qaldılar. Amma Xaqan Şu ordusunu götürüb Çinə doğru irəlilədi və İsgəndər onun arxasınca düşdü. Uyğur elinə yaxınlaşınca Şu yer və zamanın uyğun olduğuna qərar verərək ordusunun bir qismini ayırdı və bunları İsgəndərin öndəki qoşunu ilə vuruşmağa göndərdi.

İsgəndər Şu xaqanı təqib etmiş, uyğur elinə yaxın

türk gənci İsgəndərin döyüşçülərindən birini qılıncı ilə ikiye bölmüşdü. Ölənin əsgərin belində qızıl dolu bir kəmə var idi. Kəmə qılınc zərbəsi ilə parçalanınca qızıl zillər qana bulaşaraq töküldü. Ertəsi gün türk əsgərləri qanlı qızilləri görünce "Altun qan" dedilər. Sonra bu sözlər orada olan böyük bir dağa ad olaraq verildi. Bu gün o dağın adı "Altun xan"dır.

Bu savaştan sonra İsgəndər türk hökmdarı ilə barışdı. Hətta uyğurlara bir çox şəhərlər tikdirmişdir. Uyğur şəhərlərini o qurdu və bir müddət oralarda qalandan sonra öz paytaxtına qayıtmışdır. İsgəndər çəkilib gedincə Şu öz torpağına döndü. Balasaquna gəlib Şu deyilən şəhəri saldı.

madan ayaqda tutmağa çalışmış bir hökmdar idi. Bu dastanı da Mahmud Kaşğarinin məşhur əsəri "Divani Lügət-it Türk"dən öyrənirik. Alp Ər Tunqa dastanı kimi, Şu dastanı da XI əsrə qədər türklər arasında dildən-dilə söylənilmiş, qopuz çalan ozanların başlıca mövzularından biri olmuş Mahmud Kaşğarinin kəlamıyla ədəbiyyata keçmişdir. Bu dastan Türk dövlətçilik tarixinin nə qədər möhtəşəm və əzəmətli olduğunu göstərir. Makedoniyalı İsgəndər Türküstanda müqavimətlə qarşılaşmış, bu səbəblə də yeni torpaqlar tutmaq üçün irəliləmə durdurulmuşdu. Əksəriyyəti çadırdə yaşayan Türklər İsgəndərin hərbi səfərlərindən sonra şəhərlər qurmuşdular.